

АВТОРСЬКА ПРОГРАМА КУРСУ “ОСНОВИ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ”

Анатолій ФУРМАН, Тетяна НАДВИНИЧНА

Copyright © 2004

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Пропонований навчальний курс має винятково важливе значення у системі фахової підготовки студентів за напрямом “Соціологія” із спеціальності 7.040200 – “Соціальна робота”, оскільки забезпечує психокультурну компетентність майбутнього соціального працівника у роботі з різними категоріями населення як за віком і статтю, так і за соціальним статусом та індивідуально-психологічними особливостями. Його зміст актуалізує кращий ментальний досвід студентів у спілкуванні з представниками відмінних ґендерних груп, концептуалізує багатий фактологічний матеріал щодо налагодження паритетних взаємостосунків у процесі проблемної соціальної взаємодії, нарешті технологізує професійну соціальну роботу кожного, хто прагне повно використати у сьогоденні конструктивний потенціал юнаків і дівчат, чоловіків і жінок.

Мета навчального курсу – сформувати у майбутніх соціальних працівників ґендерну культуру, котра б стосувалася їхньої актуальної поведінки, діяльності, спілкування і вчинання та передбачала дотримання психосоціальних вимог принципу ґендерної паритетності у повсякденному громадянському житті і професійній роботі практичних соціологів.

Основні завдання курсу як інтегральної навчальної дисципліни зводяться до чотирьох визначальних складових його спроектованого *інноваційного освітнього змісту*:

знати – історію, теорію і методологію становлення ґендерного підходу у сфері суспільно-гуманітарних наук і розуміти зміст засадничих вимог принципу ґендерної рівності;

вміти – створювати ґендерний психосоціальний портрет співробітників і клієнтів – чоловіків і жінок – у вигляді характеристик, алгоритмів і схем гуманізації соціальних взаємостосунків конкретної людини у конкретному довірлі;

нормувати – отримані наукові знання, набуті соціальні уміння і навички про ґендерні особливості задля створення і виконання новаторських проєктів, програм, методик і технологій здолання та дискримінації жінок в українському суспільстві;

цінувати – ідеї та ідеали ґендерної паритетності, стратегічне і ситуативне обстоювання яких забезпечує позитивне самовизначення як чоловіків, так і жінок, їхнє активне задіяння до культуротворення і самореалізації.

2. МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТЬОГО ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Авторська навчальна програма створена за логікою розгортання дедуктивного підходу з орієнтацією на реалізацію принципів модульності і розвитковості у діяльності сучасної вищої школи. Щонайперше вона містить три *змістових модулі*, що взаємобалансують теоретичні знання із практичними уміннями, нормами і цінностями; при цьому подвій-

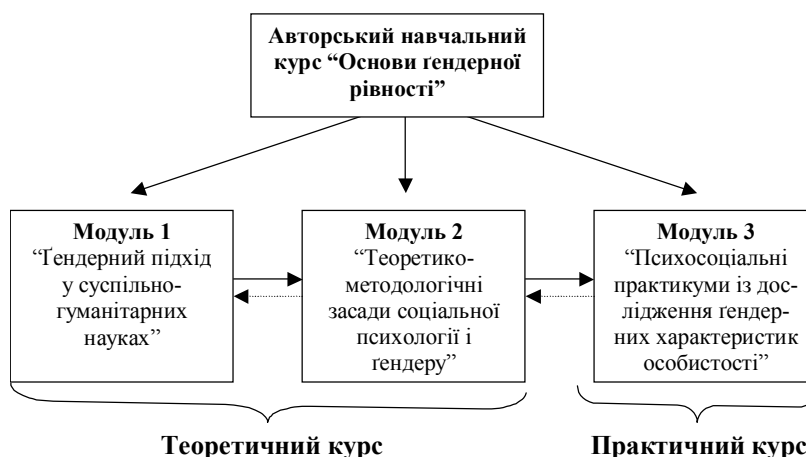

Рис.
Структура курсу "Основи гендерної рівності"

на перевага перших спричинена контингентом наступників: студенти-заочники мають достатній практичний досвід роботи з людьми, оскільки майже всі працюють у різних підрозділах обласної мережі праці і соціального захисту населення.

Крім того, відібраний освітній матеріал та його типологізація організовані в такий спосіб, що студенти мають змогу поступово переходити від інтерпретаційно-критичної позиції у навчанні до нормативно-продуктивної та вартісно-естетичної у висвітленні найскладніших проблем гендеру та гендерної політики.

Звідси, власне, й визначається те значуще місце спецкурсу у професійній підготовці соціальних працівників – допомогти кожному узагальнити й конкретизувати власний ментальний досвід і здобуті наукові знання з інших дисциплін (соціологія, психологія, антропологія, біологія, психодіагностика та ін.). Пропонований курс також розширює уявлення студентів про можливості глибокої інтерпретації і рефлексивного аналізу основних соціально-психологічних феноменів у гендерній проекції (дружба і кохання, створення сім'ї, професійна кар'єра, гендерна ідентичність тощо).

Спецкурс побудований на засадах контрастності і компаративістики, а тому ставить такі вимоги до якості знань, умінь, норм і цінностей студентів:

а) вільно володіти базовим категоріально-понятійним апаратом сучасних гендерної соціології і психології;

б) критично сприймати й системно аналізувати освітній матеріал, що актуалізується на заняттях;

в) уміло оперувати знаннями і концептами різних методологічних підходів до пізнання гендеру в міжнауковому форматі;

г) повно розкривати психосоціальний зміст процесу ефективності гендерної соціалізації чоловіків і жінок у демократичному суспільстві;

д) професійно оволодіти психодіагностичними методиками вивчення гендерних відмінностей та алгоритмом складання соціологічних анкет гендерного спрямування;

е) сформувані уміння, норми і навички толерантного обговорення проблемних питань гендерного розвитку особистості.

3. ОРГТЕХНОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З КУРСУ

Програма розроблена для студентів п'ятого курсу напряму підготовки "Соціологія" спеціальності 7.040200 – "Соціальна робота" заочної форми навчання і розрахована на 14 академічних годин, з яких 10 годин – лекційні, 4 години – семінарські (практичні) заняття, а також 94 години відводяться для самостійної роботи.

Навчальна актуалізація освітнього змісту проводиться з допомогою сучасних

модульно-розвивальних технологій педагогічної взаємодії у системі “викладач—студент”, а також поєднання теоретичної підготовки і привласнення останніми психологічних умінь аналізу гендерної проблематики під час навчальних ігор та дискусій.

У лекціях викладаються психологічні та соціальні аспекти основ гендерної рівності, теоретичні засади виникнення, розвитку і способи гуманного розв’язання зазначеної проблеми.

Навчальна програма пропонує таку тематику практичних занять (модуль 3):

– гендерний підхід у суспільно-гуманітарних науках: історія, проблеми, перспективи;

– теорія і практика професійної сегрегації за ознакою статі.

На семінарах, за умов ділового спілкування та навчальних ігор, студенти мають змогу сформулювати практичні вміння щодо виявлення та аналізу характерних особливостей ментального досвіду, спілкування з представниками різних гендерних груп, а також зосередити увагу і знайти найбільш прийнятні та конструктивні форми паритетної взаємодії з ними і використати ці знання у процесі здійснення професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

Враховуючи міждисциплінарний характер проблеми, програма курсу зорієнтована також на надання майбутнім соціальним працівникам основоположних знань і соціальних норм із соціології, соціальної психології та психології управління, конфліктології тощо, які будуть необхідними при здійсненні професійної діяльності з особами, котрі відносяться до різних соціальних груп.

Поточний контроль за якістю привласнення теоретичних знань, практичних умінь, соціальних норм і культурних цінностей студентів здійснюється на кожному семінарі у трьох формах: а) проблемної дискусії за низкою питань (**додаток 1**); б) тестового контролю знань, норм, цінностей (**додаток 2**); в) самостійного виконання письмових

робіт із заданої тематики (**додаток 3**). Підсумковий контроль академічних досягнень майбутніх соціальних працівників із гендерної проблематики проходить у вигляді *заліку*, який передбачає відповіді на теоретичні, прикладні і досвідні запитання.

4. ЗМІСТ КУРСУ

РОЗДІЛ 1.

Гендерний підхід у суспільно-гуманітарних науках

Тема 1. Становлення гендерного підходу. Теорії професійної сегрегації за ознакою статі.

Інтелектуальні та соціальні передумови виникнення гендерних досліджень. Традиційні теорії статевих ролей; психоаналіз З. Фрейда; структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса; біологічні і соціобіологічні концепції; філософські концепції. Фемінізм як історично перехідне явище. Принцип гендерної рівності, його сутність та вимоги.

Методологічні підходи до визначення професійної сегрегації за ознакою статі. Некласичний підхід: теорія людського капіталу. Пропозиція праці; попит на працю. Теорії сегментації ринку праці. Феміністична і гендерна теорії професійної сегрегації і гендерні обмеження свободи. Культурні обмеження свободи жінок. Різниця в оплаті чоловіків і жінок. Професійна сегрегація за ознакою статі.

Тема 2. Гендерна стратифікація. Економічна залежність і поділ праці.

Жіноча меншість. Гендерні ролі і культура. Гендерна самоідентифікація. Гендерні ролі в ближньому зарубіжжі і західних країнах: сім’я, робота і професійна діяльність, жінка на ринку праці, злочинність у ставленні до жінок, жінки-підприємці, жінки у парламенті.

Економічна залежність жінки: від статистичних фактів до визначення змісту поняття. Інтерпретація гендерних відносин у контексті економічної залежності:

зіставлення різних наукових підходів. Домашня праця, економічна залежність і символічний обмін: аналіз суперечностей і шляхів їх розв'язання.

Тема 3. Сучасна Україна у форматі гендерного осмислення. Сім'я як ресурс соціальної трансформації.

Криза соціального виробництва у перехідному суспільстві і зміна вітакультурної ролі сім'ї. Окремі демографічні наслідки соціально-економічної трансформації нестабільного соціуму. Натуралізація домашнього господарства та її соціокультурні наслідки. Використання потенціалу сімейних і родинних зв'язків. Зсуви у структурі використання домогосподарств і виснаження ресурсного потенціалу сучасної української сім'ї.

Реформа системи національної освіти і дошкільного виховання у контексті зростання соціоекономічного навантаження на сім'ю. Економія на медичних послугах. Збільшення ризику бідності для сімей із різностатевими дітьми.

РОЗДІЛ 2.

Теоретико-методологічні засади соціальної психології і гендеру

Тема 4. Історико-змістова характеристика гендерної проблематики у соціальній психології.

Виникнення, основні етапи та напрями розвитку гендерної проблематики у соціальній психології. Феміністська критика психології. "Політика ідентичності" як новий тематичний підхід у розвитку соціальної психології. Наукові концепції вивчення гендерних характеристик особистості та їх змістовний аналіз.

Зміст поняття "сексуальність" у соціальних науках. Основні підходи до обґрунтування статі людини: класичний (статеворольова концепція Т. Парсонса, Р. Бейлза), модерністський (структуралізм і культурний символізм, концепція подвійної природи статі; стать і гендер, значення контексту міжособових взаємин; соціальне конструювання гендера через взаємодію людей), постмодерністський (деконструкція поняття "стать",

асиметрична гендерна стратифікація як наслідок нормативістського соціального порядку).

Зміст поняття "гендер" у різних соціально-психологічних школах. Гендер як зведена соціобіологічна характеристика особистості. Гендер як соціальний статус і сукупність соціальних ролей. Нормативістський характер статево-рольового визначення змісту поняття "гендер". Гендер як культурна схема (С.Л. Бем). Стать як біологічна характеристика індивіда. Гендер як соціокультурна характеристика особистості. Стать, гендер, раса, етнічність, соціальний статус, вік як базові вимірювання особистості у соціальній психології. Гендер як соціальний інститут (Дж. Лорбер). Гендер як система міжособової взаємодії (Р. Гарфінкель). Феномен "гендерного збою". Гендер як технологія подання себе у просторі соціальної взаємодії (Дж. Батлер).

Тема 5. Маскулінність і фемінність, сексуальна і гендерна ідентичності у соціальній психології. Гендерна соціалізація особистості.

Специфіка змісту категорій та основні підходи до інтерпретації маскулінності і фемінності як форм прояву соціальної ідентичності у соціальній психології: біолого-еволюційний підхід; теорія ендокринних відмінностей, теорія конфлікту репродуктивних інтересів, психодинамічний підхід, концепція особистої (фемінної) і позиційної (маскулінної) ідентифікації з гендерними образами, структурно-функціональне визначення маскулінних і фемінних рис особистості, схема рольових моделей; структурно-символічне трактування маскулінності Ж. Лаканом; ортогональна модель маскулінності та фемінності; постмодерністський підхід. Поняття ідентичності у соціальній психології. Особова і соціальна ідентичності. Основні соціально-психологічні показники соціальної ідентичності особистості. Сексуальний досвід як основа формування сексуальної ідентичності особистості. Дискурсивний характер сексуальної ідентичності та її види.

Нормативна функція і зміст гендерних стереотипів. Гендерна соціалізація в дитячому і підлітковому віці. Теорії при-

власнення гендерної ролі: психодинамічна, соціального наочіння, когнітивного розвитку, “нова психологія статі”. Механізми гендерної соціалізації особистості. Гендерна дискримінація і гендерні маніпуляції. Гендерні проблеми професійного розвитку особистості: вплив гендерних стереотипів на самооцінку, професійний вибір і кар’єру.

РОЗДІЛ 3.

Психосоціальні практикуми із дослідження гендерних характеристик особистості

Методики дослідження гендерних характеристик особистості та їх концептуальне підґрунтя і технологія використання. Якісний і кількісний підходи до пізнання гендерних характеристик особистості. Аналіз візуальних репрезентацій гендера. Аналіз невербальних комунікацій. Дискурс-аналіз. Аналіз текстів. Аналіз особистих спогадів і буденних уявлень. Створення гендерного портрета особистості.

Методики дослідження гендерних відмінностей та їх виконання студентами. Опитувальник гендерних ролей С.Л. Бема. Порівняльний аналіз даних, одержаних за опитувальником С.Л. Бема і за гендерними шкалами в опитувальниках ММРІ і 16 РҒ. Проектна методика “Намалюй людину” та аналіз її результатів у гендерній перспективі. Якісний психологічний самоаналіз студентами особистих проблем з орієнтацією на зміну своїх гендерних стереотипів.

5. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ

№ п/п	Назва теми	Заочне відділення			
		Разом (год)	Лекції (год)	Семінари (год)	Сам. роб. (год)
1	Становлення гендерного підходу. Теорії професійної сегрегації за ознакою статі	2	2	-	10
2	Гендерна стратифікація. Економічна залежність і поділ праці	2	2	-	15
3	Сучасна Україна у форматі гендерного осмислення. Сім’я як ресурс соціальної трансформації	2	2	-	10
4	Історико-змістова характеристика гендерної проблематики у соціальній психології	2	2	-	15
5	Маскулінність і фемінність, сексуальна і гендерна ідентичності у соціальній психології	2	2	-	20
6	Психосоціальні практикуми із дослідження гендерних характеристик особистості	4	-	4	24
Всього (год.)		14	10	4	94

6. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основна література

1. Абубакірова Н.И. Что такое гендер? // Общественные науки и современность. – 1996. – №6. – С. 123–125.
2. Антология гендерной теории / Составители Гапова Е., Усанова А. – Минск: ПроPILEI, 1989. – 308 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 346 с.
4. Введение в гендерные исследования. Часть 1: Уч. пособие / Под ред. Жеребкиной И.А. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 1998. – 240 с.
5. Введение в гендерные исследования. Часть 2: Хрестоматия / Под ред. Жеребкина В.С. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 270 с.
6. Впровадження гендерних підходів у політику: Матеріали до семінару за міжнародною програмою “Ольга”, Тернопіль, 24–26 жовтня 2003 року. – Тернопіль, 2003. – 31 с.
7. Гасюк М. Вплив гендерної соціалізації на розвиток подружніх взаємин // Психологія і суспільство. – 2002. – №1. – С. 75–83.
8. Здравомыслова Е. Темкина О. Создание гендерной идентичности: методика анализа интервью // Гендерные исследования. – 2002. – №2. – С. 211–225.
9. Зелінська Т. Маскулінність та батьківська амбівалентність // Психологія і суспільство. – 2003. – №1. – С. 90–102.
10. Келли Г. Основы современной сексологии. – СПб.: Питер, 2000. – 160 с.
11. Клецина И.С. Гендерная социализация: Уч. пособие. – СПб.: РГПУ, 1998. – 140 с.
12. Кон И.С. Психология сексуальности. – М.: Медицина, 1988. – 320 с.
13. Мольтман-Вендель Э. И сотворил Бог мужчину и женщину (Феминистская теология и человеческая идентичность) // Вопросы философии. – 1991. – №1. – С. 91–104.
14. Ретина Т.А. Анализ теорий полоролевой социализации в современной Западной психологии // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С. 158–165.
15. Уэст К., Зиммерман Д. Создание гендера // Гендерные тетради / Под ред. Клецина А. – Труды СПбФ ИС РАН. – Вып. 1. – СПб., 1997. – С. 94–124.
16. Хорни К. Психология женщины. (Уход от женственности: Комплекс маскулинности у женщин глазами мужчин и женщин). – СПб.: Питер, 2002. – 320 с.

Література для поглибленого вивчення дисципліни

1. Андреева Г.М. Психология социального познания: Уч. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 220 с.
2. Андреева Г.М., Богомолова Н.Н., Петровская Л.А. Современная психология XX столетия: Теоретические подходы. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – 380 с.
3. Бергер П., Лукман Е. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Academia-Центр, Медиум, 1995. – 200 с.
4. Донченко О., Романенко Ю. Архетипы социального життя і політика. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
5. Жеребкина И.А. «Прочти мое желание»: Постмодернизм, психоанализ, феминизм. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 180 с.
6. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. (Тридцать третья лекция. Женственность). – М.: Аспект Пресс, 2000. – 340 с.
7. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.
8. Шихирев П.Н. Современная социальная психология. – М.: ИП РАН; КСП+; Академический проект, 1999. – 340 с.
9. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996. – 420 с.
10. Юнг К.Г. Психологические типы. – М.: Прогресс, 1995. – 716 с.

ДОДАТОК 1

План проблемної дискусії на тему "Гендерний підхід у суспільно-гуманітарних науках: історія, проблеми, перспективи"

Мета: організувати групову мислєдїяльність студентів задля активізації процесів: а) вільного оперування змістом понять "стать" і "гендер"; б) критичної рефлексії літературних джерел з гендерної проблематики; в) наукового розуміння механізмів дії гендерної соціалізації у такому соціальному інституті як сім'я.

План проведення дискусії передбачає зrealізування трьох змістово-комунікативних етапів.

На *першому* студентам пропонується уявити себе виконавцями різних соціальних ролей й охарактеризувати їх:

- 1) презентувати своє публічне (зовнішнє) Я, вказавши на яке ім'я і який опис себе, оточуючих кожен реагує найкраще;
- 2) описати особистісний гендерний образ якомога детальніше;
- 3) висловити своє уявлення та аргументації про позитивний і негативний формовияв чоловічого і жіночого у власній буденній поведінці, спілкуванні, вчинках.

На *другому* етапі студентам пропонується проаналізувати текст доповіді Бабетт Франсе «Гендер: соціальний конструкт чи біологічний імператив», звертаючи увагу на такі питання:

- Як авторка тексту визначає поняття "гендер"?
- Чи відповідає це розуміння тому, яке прийняте в сучасних гендерних дослідженнях соціологів і психологів?
- З чим не згодна авторка тексту і за що вона критикує гендерний підхід?
- Які соціальні та особисті цінності приховані за аргументами авторки тексту?
- Які ознаки поведінки Бренді (в описаному випадку Джона Мані) наголошуються авторкою як маскуліні чи фемінні?
- Чи відповідає це розумінню маскуліності/фемінності у гендерних дослідженнях?

- Що, на Ваш погляд, могло б бути причиною психологічних проблем Бренді з позицій гендерного підходу?

На *третьому* етапі студенти мають пригадати історію взаємостосунків чоловіків і жінок у своїй сім'ї, зосередивши увагу на темах:

- Як взаємодіяли між собою Ваші бабусі і дідуся? Які у них були домашні обов'язки, чим займалися поза домом?
- Як взаємодіяли між собою Ваші мама і тато? Які у них були домашні обов'язки, чим займаються поза домом?
- Яка інформація про належну поведінку хлопчика чи дівчинки надходила до Вас від батьків, учителів, однолітків?
- Яким інформаційним посланням Ви зараз слідуєте? Що помічаєте у своїй поведінці хорошого, а що – ні?
- Яким рекомендаціям Ви чините опір? Що робите для їх зліквідування чи послаблення?

ДОДАТОК 2

Тестовий контроль знань

1. Гендер – це:

- А) термін для позначення статі людини в соціальних науках;
- Б) статева роль (рольовий репертуар) людини;
- В) соціокультурний конструкт, що описує людину з погляду прояву в неї під час соціальної взаємодії маскулінічних чи фемінних якостей;
- Г) психологічна стать людини.

2. Сексуальна ідентичність – це:

- А) сприйняття себе чоловіком або жінкою;
- Б) статева ідентичність;
- В) суб'єктивне віднесення себе до категорії людей з певним сексуальним досвідом;
- Г) усвідомлення своєї сексуальної привабливості.

3. Андрогинія – це

- А) розлад гендерної ідентичності;
- Б) поєднання в особі чоловічих і жіночих якостей;
- В) психічний гермафродитизм;
- Г) гендерно невизначена особа.

4. Маскуліність – це:

- А) сукупність психічних і поведінкових ознак, котрі відрізняють чоловіка від жінки;
- Б) підкреслений прояв якостей, властивих чоловічій поведінці;

- В) характеристика грубої поведінки чоловіка або жінки;
- Г) наявність первинних чоловічих статевих ознак.

5. Сексизм – це:

- А) психічна залежність від сексуальних переживань;
- Б) різновид маніакальної поведінки;
- В) навчання, що розглядає роль і функції сексуальності у психічному житті людини;

Г) упереджені установки і дискримінаційна поведінка щодо людей за ознакою статі чи сексуальної орієнтації.

6. Гендерні стереотипи – це:

- А) різновид соціальних стереотипів щодо поведінки чоловіків і жінок;
- Б) стійкі, історично скороминущі, соціальні уявлення про відмінності чоловіків і жінок;
- В) особливості сприйняття, властиві чоловікам або жінкам;
- Г) жорстко фіксовані схеми чоловічої чи жіночої поведінки.

7. Гендерна схема – це:

- А) образ свого тіла з погляду вираження чоловічих або жіночих ознак;
- Б) нормативний опис ролей, прийнятних для чоловіка або жінки у певному суспільстві;
- В) цілісна система уявлень, пов'язана з гендерною належністю індивіда;

Г) опис основних етапів гендерного розвитку дитини.

8. Людей, котрі перебільшують значення традиційних гендерних ролей, називають:

- А) консерваторами;
- Б) сексистами;
- В) гіпермаскуліністами;
- Г) феміністами (феміністками).

9. Гендерні дослідження у психології передбачають вивчення особистісних властивостей чоловіків і жінок з погляду:

- А) їх взаємозалежності із соціальним статусом;
- Б) біологічного спричинення;
- В) взаємодії біологічних і соціальних чинників;
- Г) глобальної інтерпретації природи людини.

10. Наявні між країнами відмінності у змісті гендерних стереотипів щодо внутрішнього світу жінки здебільшого визначаються:

- А) соціально-економічним статусом країни;
- Б) особливостями будови мови;
- В) особливостями віросповідання;
- Г) усіма перерахованими чинниками.

ДОДАТОК 3

Перелік письмових робіт у межах самостійної роботи студентів

1. Гендер: соціальний конструкт чи культурне оформлення статі?
2. Гендер і стать: що над чим домінує?
3. Чоловічі і жіночі соціальні ролі: взаємодоповнення чи взаємозаміна?
4. Існують побоювання, що діти, виховані гомосексуальними парами, теж згодом стануть гомосексуалами. Наскільки виправдана така думка?
5. Чи потрібен гендерний підхід до аналізу психіки і поведінки тим, хто не займається жіночою/чоловічою психологією?
6. Чи можна, змінивши вітакультурний контекст виховання, навчити чоловіків і жінок поводитися не так, як їм задано природними відмінностями?
7. Чим гендерна психологія відрізняється від психології статевих відмінностей?
8. Криза маскуліності: фемінізація чоловіків чи послаблення гендерної асиметрії?
9. Роздільне навчання за критерієм статі: за чи проти?
10. Чому чоловіки менш емоційні, ніж жінки? Це правило, тенденція чи життєвий факт?
11. Чому жінки менш агресивні, ніж чоловіки? Це також правило чи виняток з нього?
12. Відхилення від гендерної ролі часто сприймаються людьми як доказ гомосексуальності. Чим можна пояснити такі уявлення?
13. Гетеросексуальні чоловіки негативніше налаштовані проти гомосексуальних чоловіків, ніж гетеросексуальні жінки? Чим це можна пояснити?

Надійшла до редакції 15.04.2004.